

МІНІСТЕРСТВО НАРОДНОЇ ОСВІТИ УРСР
ВОРОШИЛОВГРАДСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ІМ. Т. Г. ШЕВЧЕНКА

СПІЛКА ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ІМ. Т. Г. ШЕВЧЕНКА АН УРСР

БОРИС ГРІНЧЕНКО

Тези доповідей республіканської науково-практичної
конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження
видатного українського письменника,
вченого, громадського діяча

1—3 грудня 1988 року

Ворошиловград
1988

РОЛЬ СЛОВНИКА Б. ГРІНЧЕНКА В ПРОЦЕСІ ВЗАЄМОДІЇ МІЖ ЛІТЕРАТУРНОЮ МОВОЮ І НАРОДНИМИ ГОВОРАМИ

1. У поняття українська мова включаються літературна мова і народні говори. Взаємодія між літературною мовою і народними говорами відбувалася за давньоруської доби (від XI до XIV ст.) і в староукраїнську епоху (від XIV до XVIII ст.), але найактивніше цей процес здійснюється в період функціонування нової української літературної мови (від XVIII ст. до наших днів). Лексичний склад нової української літературної мови в своїй основі за походженням діалектний.

2. Важливу роль у фіксації і нормуванні народної лексики в новій українській літературній мові відіграли лексикологічні праці, серед яких своєю вагомістю виділяється Словник за редакцією Б. Грінченка. Названий Словник — епохальне явище дожовтневої лексикографії, підсумок роботи ряду поколінь українських лексиколографів, починаючи від Л. Зизанія. У ньому здійснюється установка на найповніше відбиття живої літературної і великою мірою діалектної мови. Джерелом йому служать етнографічні та фольклорні записи, що фіксують лексеми на позначення деталей житла і побуту, народних промислів, традицій і культурних надбань українського народу.

3. У Словнику Б. Грінченка представлено діалектний матеріал з різних мовно-географічних зон України, що дає змогу говорити про певну питому вагу лексики всіх трьох наріч у складі української літературної мови. Вхідження діалектної лексики в літературну мову на етапі підготовки названого Словника (як і попередніх йому) не мало строгих обмежень. Кожний письменник використовував діалектні слова та вирази з метою зробити їх надбанням літературної мови (у Словнику подається значна кількість лексем з творів, у яких поряд з живою народною мовою наявні й старокнижні слова, пристосовані до фонетичних норм мови).

4. Роль Словника Б. Грінченка у нормуванні української літературної мови применшується недосконалістю його структури (відсутність належної диференціації слів щодо їх літературності (діалектності). Широке залучення вузькодіалектної лексики без будь-яких обмежувальних ремарок у названому Словнику, як і в словниках О. Афанасьєва-Чужбинського, К. Шейковського, М. Закревського, М. Уманця і Спілки, С. Желехівського і С. Недільського та інших, позбавляє можливості визначати за

ним лексичні діалектизми в тодішній літературній мові, хоч, як слушно зауважують автори Передмови до Словника 1958 р. видання, сферу вживання слова (літературна чи діалектна) можна встановити з позначення джерела ілюстрації.

5. Фіксація Словником діалектної лексики мала велике позитивне значення, бо сприяла збагаченню лексичної системи української літературної мови. Відомо, що Словник нараховує до 68 тисяч реєстрових слів і є, по суті, першим в українській лексикографії банком, що містить значну частину лексичного фонду української мови.

6. Словник Б. Грінченка репрезентує власне українську лексику, бо в ньому принципово уникалися іншомовні запозичення (негативний факт: залишено поза межами лексичної системи мови чималу кількість слів, які на той час уже стали надбанням української мови і повноправно функціонували в ній).

Й. О. Дзензелівський (Ужгород)

ВНЕСОК Б. Д. ГРІНЧЕНКА В РОЗРОБКУ ПИТАНЬ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ

Історія підготовки найбільшого, найдокладнішого і найдосконалішого з дожовтневих українських словників — «Словаря української мови» за редакцією Б. Грінченка уже має солідну літературу, проте деякі питання цієї історії потребують дальшого докладного з'ясування, зокрема це стосується його правопису.

Невпорядкованість і різнобій у правописі української мови впродовж усього ХІХ ст.

Загальна характеристика правопису (переважно ярижки) матеріалів (карток, переписаних зошитів, віддрукованих перших трьох аркушів словника), що їх київська «Стара громада» (редакція журналу «Киевская старина») на початку 1902 р. передала Б. Грінченкові для редагування. Виставлені редакторові «Старою громадою» умови щодо правопису підготовлюваного словника, хронологічні межі залучення для його укладання матеріалу, характеру побудови словникових статей тощо.

Міркування К. Михальчука та Г. Житецького відносно українського правопису висловлені у відгуках на пробне редагування Б. Грінченком слів на букви Д і К (1902).

Закінчення Б. Грінченком роботи над словником, передача його 23 томів «Старій громаді» (30.XI 1904). Представлення словника в Санктпетербурзьку АН на конкурс для здобуття пре-